

Галина Стародубець

---

*Доктор історичних наук, професор,
завкафедри всесвітньої історії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка*

У статті проаналізовано роботи ідеологів ОУН і УПА М. Сціборського, С. Ленкавського, П. Федуна-‘Полтави’, Я. Старуха-‘Ярлана’ і О. Дяківа-‘Горнового’ з погляду теоретичного осмислення соціально-економічного та суспільно-політичного устрою радянського режиму.

Ключові слова: політичний режим, ідеологія, політична думка, М. Сціборський, С. Ленкавський, П. Федун, Я. Старух, О. Дяків.

Galyna Starodubets

Soviet Political Regime in the Theoretical Thought of the Ukrainian Liberation Movement 1930—1940s

The article analyzes works by OUN and UPA ideologists M. Stsiborskyi, S. Lenkavskyi, P. Fedun, alias ‘Poltava’, Y. Starukh, alias ‘Yarlan’ and O. Diakiv, alias ‘Gornovyi’ from the point of view of theoretical comprehension of social and economic and political structure of the Soviet regime.

Key words: political regime, ideology, political thought, M. Stsiborskyi, S. Lenkavskyi, P. Fedun, Y. Starukh, and O. Diakiv.

РАДЯНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ У ТЕОРЕТИЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ 1930–1940-х рр.

У загальній спадщині українського визвольного руху помітне місце займає значний пласт його теоретичної складової у вигляді численних праць провідних ідеологів українського самостійницького руху другої чверті XX століття — Й. Позичанюка-‘Д. Шахая’, П. Федуна-‘Полтави’, П. Дужого-‘Арсена Панасенка’, О. Дяківа-‘Горнового’, Я. Старуха-‘Ярлана’ та ін. Аналіз цих праць дає підстави вважати, що тогочасна політична думка українського визвольного руху, значно випереджаючи свій час, досить точно й аргументовано сформулювала основні риси тоталітарного режиму загалом, і його сталінського варіанту зокрема.

У той час, коли західні інтелектуали (у переважній своїй більшості), за влучним висловом американського професора Норма М. Наймарка, «демонстрували ходіння навшипиньки» навколо питань, які вимагали оціночних суджень політики СРСР (нехай, навіть, очевидно злочинного характеру), практично в усіх підпільних працях українських авторів радянська політична система відверто характеризується як диктаторський, тоталітарний режим, «російська імперіалістична держава»¹, «безоглядна тиранічна диктатура, доведена до максимальних границь, система всевладного, всеохоплюючого тоталітаризму і державного централізму»², що базується на «необмеженій політичній владі однієї партії»³. Підставою для таких висновків слугували не декларовані в офіційних пропагандистських гаслах та партійних документах «величезні здобутки та досягнення» більшовицької влади, а реальна картина її практичної діяльності в усіх сферах життя: від економічної (насамперед, політика колективізації з усіма демогра-

¹ Дума П. *Большевицька демократизація Європи* / П. Дума // *Літопис УПА. Том 24. — Торонто; Львів, 1995—1996. — С. 371.*

² Старух Я. *Опір фашизму* // *Літопис УПА. Нова серія. Том 21. / упор. В. Мороз. — Київ; Торонто, 2012. — С. 691.*

³ Дяків-Горновий О. *СРСР — країна найжорстокішого гноблення і визиску працюючих* // Дяків-Горновий. *Ідея і Чин. Повна збірка творів. — Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1968. — С. 192.*

фічними наслідками двох голодоморів) до національної (репресії та відвертий геноцид окремих етносів та націй СРСР).

На відміну від своїх зарубіжних колег, українські публіцисти мали нагоду зіткнутися з практикою сталінського буття, що дозволило їм ще задовго до появи «загальної моделі тоталітаризму» Карла Фрідріха й Збігнева Бжезінського⁴, визначити основні ознаки сталінізму — найбільш яскраво вираженого різновиду тоталітарного політичного режиму. Відтак, виписані, так би мовити, «з природи», вони досить виразно і доказово характеризують радянську політичну систему сталінського зразка.

Одним із перших творів української політичної думки, в якому аналізується державний устрій СРСР — «система совєтів, оперта на режимі т. зв. «пролетарської диктатури»», стала праця М. Сціборського «Сталінізм»⁵. Характерною особливістю роботи є те, що вона, по-перше, написана не у постсталінський період, «з середини», в період його розквіту (1939 р.); по-друге, критика сталінізму здійснюється на підставі демонстрації засадничих відмінностей марксистської теорії «наукового соціалізму» від результату, отриманого внаслідок втілення її в життя більшовицькою партією в Росії. М. Сціборський наголошує, що на відміну від європейської соціал-демократії, «яка послугоувалася супроти капіталізму опортуністичною тактикою еволюції» російський варіант соціалістичних перетворень цілковито базувався на революційних методах терору.

Незважаючи на жорстокість ленінської практики завоювання та закладення основ радянської держави, комунізм зразка кінця 1930-х років ним трактується як такий, що «пройшов складну еволюцію власної дегенерації, самодеградуючися до сталінізму»⁶. Однією з чи не найважливіших ознак сталінського режиму автор називає наявність партійної монополії на формування суспільної думки, його прагнення знищити «мислячу особистість», перетворення її в механізовану роботу комуністичної системи — без власної душі, волі, розуму, бажань і прагнень⁷. Упродовж 1930-х

⁴ Friedrich Carl J., Brzezinski Zb. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. — Cambridge (mass.): Harvard university press, 1965.

⁵ Сціборський М. *Сталінізм / М. Сціборський*. — (Б. м.): Ви-тво ім. Хвильового, 1947. — С. 14.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

років більшовицька влада методично і цілеспрямовано узурпувала суспільно-політичний простір, у різний спосіб витісняючи за його рамки будь-які прояви ідеологічної опозиційності. Суспільству нав'язувалася нова інформаційна картина світу, яка (як у «кривому дзеркалі») спотворювала традиційно усталені маркери історичної пам'яті окремо взятих народів і націй з метою створення нової ілюзорної реальності, несучою конструкцією якої виступала більшовицька ідеологічна доктрина перманентної класової боротьби в ім'я побудови «світлого комуністичного майбутнього».

«Так, приписуючи то агентурність, то зрадництво, то обстоювання класових інтересів, то просто замовчуючи історичні факти, большевики намагаються скомпрометувати в очах українських мас все те, що було в історії українського народу дійсно патріотичне, героїчне, намагаються скомпрометувати ідею самостійної України, знищити почуття національної гордості»⁸, — пише П. Федун-«Полтава». З метою реалізації поставлених завдань сталінська влада, прямо чи опосередковано, визначала вектор та тематичні рамки наукових досліджень суспільних наук, зокрема, історії. В цинічний та грубий спосіб з історичної спадщини українського народу були викреслені цілі сторінки її минулого, поширеною стала практика «брехливого, тенденційного їх висвітлення»⁹. Головним завданням радянських ідеологів стало прищеплення українцям більшовицької версії української історичної пам'яті. Упродовж 1930-х років відбувався процес формування безальтернативної концепції історії українського народу, русійною силою якої, з одного боку, виступає класова боротьба пригноблених (селян і робітників) проти гнобителів (поміщиків та буржуазії), а з іншого — одвічне прагнення українців до возз'єднання з «братнім російським народом».

Абсолютно алогічним видається звеличення більшовицькими ідеологами таких одіозних історичних постатей як Іван Грозний чи Петро Перший, діяльність котрих, здавалося б, не вписується в рамки теорії «класової боротьби». Метаморфоза радянської істо-

⁸ Федун П. Ганьба ХХ сторіччя / П. Федун // Федун Петро — «Полтава». Концепція Самостійної України. Том 2. Документи і матеріали / упоряд. і відпов. ред. М. Романюк. — Львів, 2013. — С. 335.

⁹ Там само. — С. 333.

ричної науки 30-х років полягала в тому, що гостро критиковані донедавна старі імперські міфи (на кшталт глорифікації російських царів, православ'я, перемог царської армії тощо), набувають нового звучання. «Повернено саме до традиціоналізму, до вибілювання і обожування цілої минулої російської історії, — наголошує Я. Старух. — Забуто нагло про реакційність і імперіалізм царів, про загарбницьку політику і про утиски та гноблення інших народів, забуто про все, про що дотепер самі вчили, як про непопушну святість марксистської науки, і завернули до того всього, що було до того часу викляте клеймом фашизму і реакції»¹⁰. Зусилля радянської історичної науки були спрямовані на розробку нової концепції вітчизняної (у тому числі — й української) історії, в основу якої покладено компроміс «між традиційним марксистським засудженням російського імперського колоніалізму та новим підкресленням тягlosti державних традицій між Російською імперією і Радянським Союзом»¹¹, однак з наголосом на те, що їх носієм та охоронцем виступає саме російський народ. Експлуатація офіційною більшовицькою пропагандою сталінської теорії про обраність та керівну роль російського народу в процесі державотворення теж стає предметом гострої критики з боку української підпільної думки.

За фактичної відсутності якісних підручників з історії України українські публіцисти в підпіллі, зокрема, Я. Старух розробляли комплекси навчально-методичних матеріалів для вишкільних курсів УПА та оунівського підпілля, складовою яких були розділи з соціально-економічного, політичного, культурно-освітнього життя українського народу, починаючи з найдавніших часів і до сучасності. Важливо зауважити, що (окрім фактологічного матеріалу) значна увага авторами праць зверталася на аргументовану критику сталінської політики щодо історичної науки загалом, та української зокрема. Наголошувалося на імперській сутності радянської держави, яка, по-суті, залишається спадкоємицею Російської імперії, що особливо чітко виявлялося у сфері національної політики. П. Федун-‘Полтава’ підкреслював, що більшовицька

¹⁰ Старух Я. *Опір фашизму...* — С. 696.

¹¹ Єкельчик С. *Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві.* — Київ, 2008. — С. 46

історіографія, «послуговуючись, нібито класово «марксівською» точкою зору в оцінці політичних явищ і подій, продовжує стояти на становищі старих шовіністично-імперіалістичних «теорій» російської історичної науки»¹². Традиційно присутнім в офіційній політиці Москви щодо України було прагнення розколоти українське суспільство за такими маркерами як: мова, релігія, побутова культура тощо; нав'язуючи натомість ідею безальтернативності тісного союзу з Росією. За таких умов вкрай важливим завданням української еліти було збереження національного гуманітарного простору та захист його від агресивного тиску з боку імперсько-російських впливів, на що звертається особлива увага в працях українських публіцистів самостійницького руху.

Окремим предметом аналізу суспільно-політичної думки повстанського підпілля виступала одна з ключових ознак сталінського тоталітарного режиму — диктатура правлячої (більшовицької) партії. Зауважимо, що українські публіцисти ще наприкінці 1930-х років зуміли розгледіти специфіку радянської політичної системи, яка, на відміну від інших держав тоталітарного типу, впродовж 1930-х років трансформувалася в напрямку від «диктатури компартії до нічим не обмеженої автократичної деспотії людини, ... персоналістичний режим сталінізму, що став самоціллю»¹³. М. Сціборський у своїй праці звертає увагу на очевидні ознаки зародження культу особи Сталіна від середини 1930-х років. Саме від того часу образ вождя стає присутнім у всіх, без винятку, сферах суспільного життя: мільйонними накладами тиражуються його портрети, плакати з фото і художніми зображеннями; цитування його промов у наукових текстах, художній літературі, публіцистичних статтях стає нормою, обов'язковою для виконання. Більше того, правлячий режим вимагає від суспільства публічного визнання Сталіна беззаперечним лідером. «Нігде в світі, в жодній релігії не звеличують і не зобожаяють люди своїх богів стільки, скільки в большевицькому раю його примусові мешканці і разом засланці мусять кланятися, звеличувати і головно обожати кривавого кремлівського молоха, а себе упіднювати»¹⁴, — пише Я. Старух.

¹² Федун П. Ганьба ХХ сторіччя ... — С. 333.

¹³ Сціборський М. Сталінізм ... — С. 22.

¹⁴ Старух Я. Опір фашизму // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 21. — Київ; Торонто, 2012. — С. 691.

Своєрідними майданчиками для здійснення «ритуальних заходів» зі звеличення образу радянського вождя виступали демонстрації і паради з нагоди різноманітних більшовицьких свят, виступи з доповідями на численних з'їздах, нарадах, зборах і мітингах тощо. Характерною особливістю тоталітарних режимів автор називає партійний монополізм, що виявляється в пануванні однієї політичної сили, яка, водночас виступає знаряддям диктатора. На думку Я. Старуха, вона однаково виразно виявляється в рамках фашистської й більшовицької систем, де «всі інші політичні партії, угруповання, чи хоч би лише найбільш невинні прояви власної незалежної політичної думки, оголошені виклятими, окрилені як «ворожа» контрреволюційна діяльність і криваво винищені»¹⁵.

Окремим предметом детального аналізу української публіцистичної думки повстанського підпілля виступала соціальна структура радянського суспільства. М. Сціборський наголошує, що в основу соціальної стратифікації населення СРСР покладено не традиційний соціальний розподіл на «трудові і нетрудові верстви», а політичний — «певна чи непевна дана людина, дана група людей пануючій класі»¹⁶. Праця автора була написана в період, коли в Радянському Союзі проводилися масові «політичні чистки», тількино спала хвиля Великого терору, і на тлі саме цих подій відбувалася структуризація радянського соціуму. Під прес сталінських репресій потрапляли люди з різних соціальних прошарків та політичних переконань, у тому числі й члени ВКП(б). Це дало підстави М. Сціборському класифікувати радянське суспільство не стільки за партійно-політичною ознакою, скільки за ознакою лояльності до пануючого режиму.

У повоєнний період процес становлення партійно-бюрократичної системи (у тому числі — й у західних областях України) набув завершеного вигляду. Остаточо утвердилася номенклатурна організація управління державою, провідну роль у якій відігравала керівна верхівка більшовицької партії. Тому в публіцистичних працях повоєнного періоду знайшли відображення децю інші підходи щодо характеристики страт радянського соціуму. Зокрема, заперечуючи більшовицьке пропагандистське гасло про загальну

¹⁵ Старух Я. *Опир фашизму ...* — С. 692.

¹⁶ Сціборський М. *Сталінізм ...* — С. 23.

рівність та безкласовість радянського суспільства, С. Ленкавський виокремлює в СРСР два антагоністичні класи — «упривілейований клас партії й бюрократично-адміністративного державного апарату та експлуатованими тим класом і підкореними ним мільйонові маси працюючого населення»¹⁷. О. Дяків-‘Горновий’ пише про «большевицьку партію — нову клясу визискувачів», наголошуючи, що цей клас утворився «не на основі приватної власності на знаряддя і засоби виробництва, а на ґрунті необмеженої політичної влади однієї партії»¹⁸.

Схожої точки зору притримується П. Федун-‘Полтава’, який вважає, що «компартія використала монополію на політичну владу в країні для забезпечення за собою економічних умов для розкішного життя за рахунок нещадної експлуатації працюючих». Він виокремлює в СРСР два антагоністичні класи — «клясу експлуататорів, що її становлять большевицькі верховоди партії, адміністрації, армії і клясу експлуатованих, що її становлять мільйонові маси працюючих — селян, робітників і інтелігенції»¹⁹. Загалом в українській публіцистиці 1940-х років проблема соціальної стратифікації радянського суспільства розкрита досить широко. Теоретики самостійницького руху піддавали серйозній критиці офіційну більшовицьку тезу про існування в радянській державі двох пануючих класів (робітників та селян) і соціального прошарку — інтелігенції. Натомість вони аргументовано доводили, що більшовицька політична система в основі своїй є тоталітарною, тому її соціальна структура є засадничо різнорівневою. Не вдаючись у більш детальну стратифікацію основної маси радянського населення, автори виокремлюють два основних класи — керівна партійно-радянська номенклатура (бюрократичний апарат), яка володіє абсолютною та необмеженою владою в державі і решта громадян, які, будучи позбавлені (фактично, а не формально) гро-

¹⁷ Ленкавський С. Три протиріччя суспільної системи большевизму / Степан Ленкавський. Український націоналізм. Твори. Том 2. / За редакцією О. Сича. — Івано-Франківськ, 2003. — С. 106.

¹⁸ Дяків-Горновий О. СРСР — країна найжорстокішого гноблення... — С. 194.

¹⁹ Петро Федун — «Полтава». Концепція Самостійної України. Том 1. Твори / упоряд. і відп. ред. М. В. Романюк; НАН України. Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича; Центр незалежних історичних студій. — Львів, 2008. — С. 206.

мадянських прав, складали експлуатовану більшість. Варто підкреслити, що українська підпільна публіцистика майже за півстоліття до появи відомої праці М. Восленського («Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза») фактично виокремила більшовицьку партноменклатуру в окрему соціальну страту, виділивши її основні характеристики.

Переважаюча більшість публіцистів особливу увагу звертає на ідеократичний характер більшовицької влади в СРСР. «Світом навиворіт» називає цю систему американський дослідник М. Маля. «Світом, де (всупереч соціології самого К. Маркса) ідеологія і політика виявлялися швидше «базисом», аніж «надбудовою» системи, і де соціоекономічні рішення не прямо виходили з того партійного базису»²⁰. Усі без винятку сфери державного та суспільного життя в СРСР були втиснуті у вузькі рамки більшовицької ідеології, яка була не чим іншим як реалізацією потреб та інтересів партократів на чолі зі Сталіним.

Роль своєрідних «promote» цієї ідеології виконувала численна армія партійних пропагандистів, як в особі штатних працівників парткомітетів, так і наукової й творчої інтелігенції. Щодо останніх, то влада свідомо протегувала тій її частині, котра виявляла готовність обслуговувати потреби більшовицько-радянської номенклатури, що, насамперед, виявлялися в прагненні «легітимізувати свої інституції і владу та укорінити потрібні їй переконання й норми поведінки»²¹. З огляду на це, українські публіцисти визнають, що радянська Україна далеко не завжди здійснювалася руками чужинців. Серед палких апологетів сталінського режиму було чимало одягнутих у вишиванку українців.

Опосередкованим пропагандистським рупором більшовицької влади виступало літературно-мистецьке середовище. Обмежене жорсткими рамками загальної політичної цензури, воно постійно перебувало у зоні її політико-ідеологічного контролю. «Всі сили мистецтва і літератури запряжено разом з пресою, кіном, радіо на услуги пропаганди. Навіть релігійну організацію, довгий час гноблену і переслідувану, відновлено, обсажено провідні стано-

²⁰ *Маля М. Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії. 1917–1991 — Київ, 2000. — С. 14.*

²¹ *Томпсон Ева М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / Ева М. Томпсон / Пер. з англ. М. Корчинської. — К., 2008. — С. 258.*

вища довіреними членами партії та поліції та впряжено до воза урядової пропаганди»,²² — пише Я. Старух. Він виокремлює дві її основні функції: місіонерського характеру на зовнішньополітичній арені — популяризація більшовицької ідеології, радянського способу тощо; і мобілізаційного — всередині країни, де вона доповнює «поліційний терор», слугує своєрідним нагаєм, застосовуваним владою для змушування своїх громадян до непосильної, понаднормової праці, інструментом позаекономічного примусу. Адже саме завдяки використанню різноманітних пропагандистських прийомів і засобів, більшовики організовували різного роду «соціалістичні змагання», «трудова вахти», «змагання ударників праці» і т. п., що було нічим іншим, як погано прихованою експлуатацією праці робітників та селян.

На тлі сьогоденішньої так званої «гібридної» чи «нелінійної» війни, яку Росія веде проти України, особливо чітко увиразнюються методи її ведення, ніби запозичені з арсеналу сталінського правління. Йдеться, насамперед, не стільки про використання найсучасніших видів воєнного озброєння, скільки інформаційних технологій із застосуванням відверто агресивної пропаганди. Ще в 1946 році П. Федун-‘Полтава’ більшовицькі методи пропагандистської роботи назвав «підлими і злочинними», а її зміст — «брехнею, призначеною для отруювання душ українського народу».²³ Медійний простір сучасної Росії, починаючи з основних центральних каналів державного телебачення і завершуючи сумнозвісним «RussiaToday», наповнений репортажами, що нагадують класичні зразки дезінформації КГБ або НКГБ часів сталінського режиму. Абсолютно сучасно звучить сформульоване близько 70-років тому О. Дяківим-‘Горновим’ професійне правило радянських журналістів — «докорінно вивертати і перекручувати дійсність, дослівно, робити з чорного біле, а з білого чорне. Ніде в світі ця метода не розвинена так, як в ССРСР. Тут вона досягнула своїх вершин. Наймерзенніша брехня, найпідліший наклеп, найрафінованіше крутіїство — ось елементи, що роблять цю методу такою досконалою».²⁴

²² Старух Я. *Опір фашизму ...* — С. 699

²³ Федун П. *Ганьба ХХ сторіччя ...* — С. 341.

²⁴ Дяків («Горновий») Осип. *Про свободу преси в ССРСР [Електронний ресурс] // О. Дяків. — Режим доступу: <http://www.kavkazcenter.com/ukr/content/2009/12/04/11941.shtml>*

Основною причиною, яка зумовила можливість панування такого стану в інформаційному просторі радянської держави, була відсутність вільної преси, панування партійної монополії на усі без винятку засоби масової інформації, силове придушення будь-якої спроби запиту на альтернативні джерела інформації, що, власне, спостерігаємо і в умовах сучасної путінської Росії.

Традиційність більшовицької практики використання пропаганди як інструменту, методу і засобу боротьби з опонентами стала окремим предметом критики багатьох українських підпільних публіцистів. Як уже зазначалося, тема «ідеологічного фронту» боротьби зі сталінським режимом піднімається П. Федунем-‘Полтавою’. Публіцист виокремлює найбільш поширені прийоми сталінської пропаганди: «а) перекручування, всупереч науці, історичних фактів, ненаукове, тенденційне їх висвітлювання; б) ліквідація всіх осередків вільної української науки; в) знищення всіх її творів; г) моральний терор супроти діячів цієї науки і, в разі опору з боку останніх, їх фізичне знищування». З метою дискредитації повстанського руху як всередині країни, так і за її межами влада практикувала «поширювання найпідліших наклепів на український самостійницький рух; очорнювання різними брудними вигадками керівників українського національно-визвольного руху».²⁵ Радянська пропагандистська машина намагалася насаджувати негативне сприйняття українського національного руху не тільки серед радянських громадян, але й світової громадськості, нав’язуючи міфи і негативні стереотипи щодо ОУН і УПА — «українсько-німецькі націоналісти», «фашистські прислужники, запродавці» тощо. Як бачимо, більшовицька пропаганда сталінського зразка нічим принципово не відрізняється від її сьогоденішнього аналогу в Російській Федерації, продовжуючи виступати основним видом конфліктного інструментарію в руках російської державної еліти.

Чи не найважливішою сутнісною ознакою сталінського тоталітарного режиму публіцисти називають «більшовицький терор, розміри якого нічим не поступають перед кривавими практиками гітлеризму»²⁶, цілковите панування диктатури та беззаконня²⁷. Теза про терористичний, насильницький характер радянської по-

²⁵ Федун П. *Ганьба ХХ сторіччя...* — С. 333.

²⁶ Старух Я. *Опір фашизму...* — С. 691.

літичної системи є ключовою практично в усій підпільній українській публіцистиці.

Зважаючи на актуалізацію в повосенний період теми про боротьбу з нацизмом та фашизмом, переважна більшість авторів намагається провести паралелі між сталінізмом та гітлеризмом, акцентуючи при цьому увагу на «тероризмі» як спільній точці дотику між ними. Фокусування уваги на цій темі було викликане необхідністю українського самостійницького руху знаходити контраргументи на масовані атаки більшовицької пропаганди, спрямовані на звинувачення націоналістів у співпраці з гітлерівською Німеччиною. Важливо підкреслити, що свій інформаційний посил українські публіцисти спрямовували не тільки на українську аудиторію, але й «західний світ», сподіваючись таким чином «розбудити Європу», привернути увагу на безпекові загрози, які містить у собі злочинний сталінський режим. «Московський большевизм — це, даліше, одна велетенська система концентраційних таборів, сибірських заслань, примусової невільничої праці, багатомільйонних лав політв'язнів, а також екзекуцій смерті», — пише Я. Старух. — «Табори грози, упадку і людського звиродніння, оці славні освенціми і майданеки, фабрики смерті, були не лише в західного тоталітарного варвара, але були і до сьогоднішнього дня є в неменшій кількості, в його немов би рідного східного братчика. Одинока різниця полягає в тому, що про мільйони нещасних жертв тих таборів ніхто не говорить, за виїмком хіба випадку Катина; а тих східних освенцімів, майданеків, вінниць і катинів напевно не менше, як в гітлерівській Німеччині»²⁸.

Про вражаючі масштаби державного терору в СРСР і відсутність адекватної реакції на це з боку цивілізованого Заходу йдеться у статті П. Федун-«Полтави» «Ганьба ХХ сторіччя». Автор вважає ганебним і неприпустимим існування в центрі Європи «тюрми народів», влада якої цинічно і безкарно збройно-терористичними методами придушує будь-які прояви національного спротиву, караючи при цьому не тільки активних учасників повстанського

²⁷ Федун П. Шлях активної, збройної боротьби проти окупантів — єдино правильний шлях до національного визволення (в н'яті роковини існування і боротьби УПА) // Петро Федун — «Полтава». Концепція Самостійної України. Том 1.... — С. 231—232.

²⁸ Старух Я. Опір фашизму ... — С. 691.

руху, але й пасивно співчуваючих їм громадян. Як і його колеги, П. Федун вважає, «що більшовизм від самого початку свого виникнення і до сьогодні — це ще грізніший, небезпечніший рецидив реакції в історії людства як фашизм»²⁹. Відтак надзвичайно важливим і водночас неймовірно складним завданням для тогочасного українського політикуму було донести до світової громадськості правду про справжню антигуманну суть більшовицького режиму, жертвою якого стали десятки тисяч українців, які зі зброєю в руках виборювали своє право на державну незалежність в лавах національного руху Опору.

Отже, український повстанський рух 1930—1940-х років варто розглядати з огляду на важливість вивчення не тільки досвіду збройної боротьби за незалежність, але і його теоретичного спадку. Потужний пласт підпільної публіцистики свідчить про високий рівень теоретичного осмислення в українській суспільно-політичній думці соціально-економічного та суспільно-політичного устрою радянської держави. Окремі висновки теоретиків українського самостійницького руху, наприклад, щодо сталінізму як політичної системи, значно випередили дослідження зарубіжних політологів повоєнного періоду. З іншого боку, мусимо визнати, що оціночні судження українських публіцистів щодо сутності більшовицько-радянського тоталітарного режиму ще й досі піддаються критиці мало не як екстремістські. Свого часу Є. Сверстюк з цього приводу зазначив: «На жаль, нічого не застаріло. Половинчастість почуттів, брак волі до самоствердження, інертне обслуговування чужих святинь і занедбання своїх, звичка бігання за чужим возом — усе законне і закріплене рабським життям»³⁰. Однак події останніх двох років засвідчили, що в українському суспільстві, нехай і повільно, але відбуваються тектонічні зрушення на рівні світоглядно-ціннісних орієнтацій.

²⁹ Федун П. *Ганьба ХХ сторіччя ...* — С. 329.

³⁰ *Сверстюк Є. Світлі голоси життя.* — Київ, 2015. — С. 286.